

Mia MarićOdsek za psihologiju,
Filozofski fakultet, Novi
Sad**Osobine ličnosti, životni
događaji i anksioznost
adolescenata**

Osnovni cilj ovog istraživanja jeste utvrđivanje doprinosa dimenzija ličnosti i životnih događaja predikciji simptoma anksioznosti kod adolescenata. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 300 adolescenata koji pripadaju nekliničkoj populaciji. U analizu su bili uključeni pokazatelji pet velikih dimenzija ličnosti- Neuroticizma, Ekstraverzije, Otvorenosti, Prijatnosti i Savesnosti, broj, vrsta i vremenski period javljanja životnih događaja i stresnih iskustava, i stepen manifestovanja simptoma anksioznosti kod adolescenata, u toku prethodnih nedelju dana. Kao konceptualni okvir poslužili su leksički model ličnosti "Velikih pet", teorije životnih događaja, i teorijska razmatranja pojave negativnih afektivnih reakcija u adolescenciji.

Životni događaji su se pokazali kao najbolji prediktori simptoma anksioznosti kod nekliničke populacije adolescenata. Najznačajniji doprinos pojavi ispitivanih emocionalnih reakcija daje ukupan broj događaja ($b=.892$; $p=.000$). Pored toga, hronični stresori su se pokazali kao nepovoljni po afektivno funkcionisanje mladih ($b=.258$; $p=.001$). Uz stresore koji se odnose na porodični kontekst ($b=.375$; $p=.010$), predikciji simptoma anksioznosti značajno doprinose i školski problemi ($b=.191$; $p=.001$). Od osobina ličnosti posebno se izdvojila dimenzija Prijatnosti ($b=.247$; $p=.000$). Pokazalo se da viši skorovi na ovoj dimenziji predviđaju nešto češću pojavu simptoma anksioznosti.

ključne reči: adolescencija, osobine ličnosti, životni događaji, anksioznost.

E.mail: mia_maric@yahoo.com

Primljeno: 04.02.2010.

Prihvaćeno za štampu: 10.04.2010.

Uvod

Adolescencija se opisuje kao izuzetno osetljiv razvojni period, u kome je česta pojava negativnih afektivnih reakcija i uopšte teškoća na afektivnom planu, koje mogu da dovedu do problema sa ozbiljnim posledicama. U tom smislu, ovaj rad predstavlja pokušaj rasvetljavanja jednog dela činilaca koji doprinose javljanju negativnih emocionalnih odgovora kod nekliničke populacije adolescenata, odnosno simptoma anksioznosti.

Leksički model ličnosti “Velikih pet” i afektivni odgovori

Model “Velikih pet” baziran je na leksičkoj hipotezi, tj. na pretpostavci da se ličnost najbolje može opisati terminima iz jezika. Tvorac modela “Velikih pet” je Godberg (Goldberg, 1990). Ovaj autor je smatrao da je pet faktora optimalan broj za adekvatan opis prostora ličnosti. Tih pet faktora su: Neuroticizam, Ekstraverzija, Otvorenost ka iskustvu, Prijatnost i Savesnost. Model srodan prethodnom je petofaktorski model ličnosti MekKrija i Koste, koji je baziran na upitničkom tipu samoprocene ponašanja (McCrae & Costa, 1990, prema Smederevac, 2000). Ovi modeli ličnosti danas su dominantna paradigma u savremenim teorijama ličnosti i polazna osnova za veliki broj istraživanja. Evidentan je njihov prodor i na polje psihopatologije. Karakteristike ličnosti se tretiraju kao psihološki faktori vulnerabilnosti za nastanak afektivnih poremećaja, a postoji ideja da se čak određene kategorije poremećaja definišu uz pomoć petofaktorskog modela (McCrae & Costa, 1991).

U poslednje dve decenije zapaža se veliko interesovanje za ispitivanje odnosa između osobina ličnosti i subjektivne komponente emocionalnih stanja (Aliik & Realo, 1997; Harris & Lucia, 2003; Watson & Clark, 1992). Kao osobine ličnosti koje predisponiraju ljude za negativne emocionalne reakcije, najčešće su, u okviru petofaktorskog i leksičkog modela ličnosti, pominjane Ekstraverzija i Neuroticizam. One pokazuju najveću povezanost sa bazičnim dimenzijama afekta (Costa & McCrae, 1980; David, Green, Martin & Suls, 1997; Lucas & Fujita, 2000; Meyer & Shack, 1989; Watson & Clark, 1992). Ekstraverzija je visoko pozitivno povezana sa pozitivnim afektivitetom - PA (faktor opšteg zadovoljstva, poduzetnosti i entuzijazma- odnosi se na sklonost ka doživljavanju prijatnih afektivnih stanja), dok je Neuroticizam visoko pozitivno povezan sa negativnim afektivitetom- NA (dimenzija distresa, demoralisanosti i nezadovoljstva- predstavlja sklonost ka doživljavanju negativnih emocija). Ovakva povezanost je utvrđena bez obzira na to je li reč o trenutnim raspoloženjima ili o trajnoj podložnosti PA ili NA (David et al., 1997; Lucas & Baird, 2004; Meyer & Shack, 1989). U poređenju sa Ekstraverzijom i Neuroticizmom, znatno je

manje istraživanja povezanosti ostale tri dimenzije leksičkog i petofaktorskog modela ličnosti i emocionalnih stanja. Pozitivna povezanost Otvorenosti ka iskustvu i PA uglavnom je konzistentna, Prijatnost i Savesnost su najčešće pozitivno povezane sa PA, a negativno sa NA (Aliik & Realo, 1997; McCrae & Costa, 1991; Watson & Clark, 1992). Malo je istraživanja u kojima su ispitivani odnosi dimenzija ličnosti i specifičnih afektivnih stanja. Ipak, može se sa sigurnošću uočiti da je Neuroticizam konzistentno pozitivno povezan sa skoro svim negativnim emocionalnim stanjima, odnosno sa strahom, tugom, krivicom i hostilnošću (Aliik & Realo, 1997; Garrity & Demick, 2001; Watson & Clark, 1992).

Uticaj životnih događaja na psihičke reakcije i ponašanje

Okruženje nas često stavlja u poziciju suočavanja sa stresogenim životnim događajima, koji u značajnoj meri utiču na naše svakodnevno funkcionisanje, menjajući ritam života na koji smo se do tada bili navikli. Pojam životnih događaja je različito definisan, pa se tako vrlo često životni događaji definišu kao objektivno iskustvo koje remeti ili preči da poremeti uobičajene aktivnosti individue, dovodeći do bitnih promena u njenom ponašanju i prilagođavanju (Dohrenwend, 1974, prema Đuketić, 2001). O stresu se govori uvek kada postoji zahtev sredine za prilagođavanjem. Stres je kategorija subjektivne prirode, tako da ono što je stresno za jednu osobu nije i za drugu, niti ono što je stresno za jednu osobu u određenom momentu mora biti stresno u nekom drugom momentu (Lazarus & Folkman, 1984; Nedić, 1998; Selye, 1979, prema Sowa, 1992).

Od svih reakcija na stresne događaje, najizraženije su promene na planu emocija. Najčešće se javljaju negativne emocije, kao što su strah, tuga, žaljenje, ljutnja, koje mogu biti različitog intenziteta, pa se tako mogu kretati sve do snažnih izliva anksioznosti i depresije, a može se javiti i potpuna emocionalna zaravnjenost. Sve dok situaciju ocenjujemo samo pretećom, a gubitak se nije (još) dogodio, reakcija će najčešće biti u vidu anksioznosti, što je i empirijski potvrđeno (Smith & Allred, 1989). Istraživanja koja se bave anksioznom reakcijom na životne događaje relativno su malobrojna, ali ipak potvrđuju vezu anksioznosti sa životnim događajima. Ova relacija postoji sa anksioznošću kao crtom, stanjem, kao i sa anksioznim poremećajima (Faravelli, 1985, Barlow, 1988, prema Smith & Allred, 1989).

Anksioznost u adolescenciji

Adolescencija predstavlja prelazno razdoblje u životu, praćeno burnim psihofizičkim promenama. Karakteristično za adolescenciju jeste da se u ovom pe-

riodu emocionalnost i opšta emocionalna osetljivost povećavaju i dostižu svoj vrhunac. Hol je opisao adolescenciju kao period ogromnih mogućnosti za rast i razvoj, ali i period u kome se sukobljavaju ekstremi u raspoloženju, osećanjima, energiji, ideologiji, to je period pun konflikata i nemira. On ukratko adolescenciju predstavlja kao razdoblje oluje i stresa (Wenar, 2003).

Anksioznost i disforičnost su vrlo česta stanja u periodu adolescencije. Međutim, dok se jedan deo javlja u okviru normalnih razvojnih promena, drugi deo će prerasti u patologiju. Rezultati ispitivanja koje su sprovedeli Bel-Dolan, Last i Štraus (Bell-Dolan, Last & Strauss, 1990, prema Davison & Neale, 1999) ukazuju na to da većina dece i adolescenata ima brige i strahove koji su deo normalnog toka razvoja.

Anksioznost se obično procenjuje pomoću svoje tri komponente- ponašajne, subjektivne i fiziološke (Wenar, 2003). Psihički se manifestuje kroz neprijatno stanje straha, zabrinutosti, strepnje, napetosti, nervoze i razdražljivosti, a fizički- psihomotornim nemirom, ubrzanim radom srca i disanjem, pa osoba ima osećaj kratkoće daha, javljaju se mišićna tenzija, želudačne tegobe i preterano znojenje.

Izvesan broj anksioznih simptoma očekivano se javlja u prelaznim razdobljima, kao što su polazak u srednju školu, na fakultet, i uopšte u situacijama koje predstavljaju izazov u prilagođavanju. Vrsta strahova i njihov kvalitet, varira sa godinama, pa tako proces sazrevanja vodi jačanju internalizovanih problema. Adolescent je podložan osećaju unutrašnjeg straha, zebnje, nemira i zabrinutosti. Čini se da su kod nekliničke populacije adolescenata najistaknutiji strahovi i brige vezani za događaje u i oko škole, lične kompetencije i fizičko zdravlje. Ono što je karakteristično za period adolescencije, to je da sada seksualni strahovi i zabrinutost zbog novca i posla po prvi put ulaze u razvojnu sliku. Povećane kognitivne sposobnosti sada omogućavaju adolescentima da shvate i brinu o socijalnoj okolini koja je šira od njihove kuće i škole, kao i da razmišljaju o sebi u budućnosti (Wenar, 2003).

Na pojavu negativnih afektivnih odgovora u adolescenciji, pa tako i anksioznosti, utiče određen splet faktora, koji se odnose na ličnost samog adolescenta i karakteristike njegovog užeg i šireg okruženja. Kada je reč o nekliničkoj populaciji adolescenata, opšte je mišljenje da je kod ove populacije pojava negativnih afektivnih odgovora uzrokovana pre svega spoljašnjim faktorima- životnim događajima i sitnijim stresorima, karakterističnim za ovaj period (nesporazumi sa roditeljima, nastavnicima, vršnjacima, problemi sa učenjem, "nesrećne ljubavi"), koji u ovom izuzetno osetljivom razvojnom dobu dobijaju sasvim nove dimenzije, što potvrđuju i nalazi brojnih studija (Conger, Elder, Kim & Lorenz,

2003; Đorđević, 1981; Harkness, Lumley & Truss, 2008; Coyne, 1991, prema Lacković-Grgin, 2004; Pynoos, 1993; Rutter, 1981; Simovska, 1995; Starr & Joanne, 2008; Vasey & Ollendick, 2000). Kako će mlada osoba savladati sve razvojne izazove i odgovoriti na često sasvim protivrečne zahteve okoline, zavisi u velikoj meri i od nje same, tj. od njenih osobina ličnosti, o čemu takođe svedoče istraživački nalazi (Diener & Emmons, 1984, 1985, Strelau, 1987, prema Larsen & Ketelaar, 1991; Headey & Wearing, 1989; Petroska-Beška i sar., 1995; Zotović, 1999).

Pine je utvrdio da su stidljiva deca sklonija ispoljavanju negativnih afektivnih reakcija nakon neželjenog događaja, odnosno da teže socijalnoj izolaciji i generalizaciji strahova (Pynoos, 1993), a Karevold je našao da porodični distress kod introvertnih ličnosti, dovodi do javljanja anksioznih i disforničnih simptoma u ranoj adolescenciji (Karevold, 2008).

Istraživanjima su utvrđeni najznačajniji događaji i sfere na koje se odnose, a koji dovode veoma često do pojave negativnih afektivnih odgovora kod mladih. To su: loši porodični odnosi (Conger et al., 2003; Đorđević, 1981; Garber, Robinson & Valentiner, 1997; Lofgrem & Lapsen, 1992, Moos, 1984, Santrock, 1990, prema Todorović, 2006; Yancy, 2005), nove situacije, uklapanje u vršnjačku grupu i socijalno prilagođavanje suprotnom polu (Cytryn & McKnew, 1979, prema Davison & Neale, 1999; Brooks-Gun, 1991; Đorđević, 1981; Larson, Clore & Wood, 1999; Way, 1996; Starr & Joanne, 2008; Yancy, 2005), neuspeh u školi i problemi oko izbora poziva (Đorđević, 1981; Hoberman & Garfinkel, 1988, prema Davison & Neale, 1999). Prisustvo ranijih ili istovremenih stresora pokazalo se kao izvor osetljivosti i kod adolescenata (Rutter, 1981), a veća osetljivost na stres kod dece koja u ličnoj istoriji imaju veći broj stresnih događaja registrovana je i u istraživanjima sprovedenim na našim prostorima (Petroska-Beška i sar., 1995; Simovska 1995; Zotović, 1999).

Većina sprovedenih studija, potvrđuje da je pojava negativnih afektivnih odgovora u adolescenciji uslovljena mnogobrojnim činiocima, unutrašnje, lične i spoljašnje, okolinske prirode, koji često deluju istovremeno, čime značajnu podršku dobijaju dijateza-stres modeli koji objašnjavaju pojavu maladaptivnih oblika funkcionisanja u adolescenciji (Joiner & Schmidt, 1995; Sameroff, 2000).

Problem i cilj istraživanja

Problem istraživanja može da se formuliše u vidu sledećeg pitanja: - Kakva je povezanost između određenih osobina ličnosti i životnih događaja, sa jedne strane, i pojave simptoma anksioznosti kod nekliničke populacije adolescenata, sa druge strane? Najprihvatljivijom teorijskom pozadinom čine se dijateza-

stres modeli (Joiner & Schmidt, 1995; Sameroff, 2000), koji objašnjavaju odnos i isprepletanost tih grupa činilaca. Krupni životni događaji i hronični, svakodnevni stresori, predstavljaju okidače za pojavu negativnih afektivnih odgovora, a lični faktori, prvenstveno stabilne osobine ličnosti i kognitivni stil, su faktori vulnerabilnosti koji kreiraju individualne razlike u verovatnoći javljanja, načinu manifestovanja i prevazilaženja ovakvih reakcija (Cuffe, McKeown, Addy & Garrison, 2005; Steinhausen, Haslimeier & Metzke, 2007; Utsey Giesbrecht, Hook, & Stanard, 2008). Ukoliko se potvrdi relacija osobina ličnosti i životnih događaja sa pojavom simptoma anksioznosti kod nekliničke populacije adolescenata, i utvrdi koja od ove dve grupe faktora daje značajniji doprinos predikciji anksioznih odgovora, ostvariće se mogućnost da se na kvalitetniji način organizuju preventivne aktivnosti, kako bi se sprečilo javljanje ovakvih reakcija kod nekliničke populacije mladih i njihovo prerastanje u ozbiljniji psihički poremećaj.

Prema tome, osnovni cilj ovog istraživanja predstavlja utvrđivanje odnosa bazičnih dimenzija ličnosti i životnih događaja sa simptomima anksioznosti kod nekliničke populacije adolescenata, odnosno utvrđivanje doprinosa dimenzija ličnosti i životnih događaja predikciji simptoma anksioznosti kod ove populacije.

Metod

Uzorak ispitanika i nacrt istraživanja

Uzorkom su obuhvaćeni adolescenti iz nekliničke populacije, učenici 2. i 3. razreda srednje škole. Uzorak je veličine 300 ispitanika. Kada je reč o polnoj strukturi ispitanika, ukupan uzorak obuhvata 116 adolescenata muškog pola (39%) i 184 adolescenta ženskog pola (61%).

Organizovan je multipli regresioni nacrt istraživanja. Ispitivanje subjekata, tj. prikupljanje podataka za istraživanje, sprovedeno je tokom februara i marta meseca 2008. godine, u gimnaziji "Veljko Petrović" u Somboru. Ispitivanje je vršeno grupno u toku nastave, pri čemu je svaku grupu činilo po jedno od 12 školskih odeljenja učenika, koja su bila obuhvaćena ovim istraživanjem.

S obzirom na to da je istraživanje sprovedeno u jednoj srednjoj školi, prilikom donošenja zaključaka svakako treba imati na umu i ovu činjenicu. Naime, selekcionisani uzorak (bolji učenici, moguće i iz povoljnijeg socijalnog okruženja, možda čak i kognitivno sposobniji, jer se radi o učenicima gimnazije) u izvesnoj

meri ograničava opseg uopštavanja rezultata.

Instrumenti

Prostor ličnosti opisan je uz pomoć pet varijabli, dobijenih upitnikom "Big Five Inventory", odnosno inventarom ličnosti "Velikih pet" (John, Donahue & Kentle, 1991), i to su neuroticizam, ekstraverzija, otvorenost, prijatnost i savjesnost. BFI se sastoji od 44 ajtema. Ovaj instrument koristi kratke fraze koje su opisi ličnosti. Zadatak ispitanika jeste da na petostepenoj skali Likertovog tipa proceni u kom stepenu se slaže sa svakom tvrdnjom. Upitnik BFI ima zadovoljavajuće metrijske karakteristike, tako alfa-koeficijent pouzdanosti iznosi oko 0.85, dok je validnost potvrđena visokim korelacijama (0.93) između BFI i drugih instrumenata baziranih na petofaktorskom modelu. Velika prednost BFI leži u kratkotrajnom zadavanju, jednostavnijim i razumljivijim ajtemima, što je od značaja kod vremenski ograničenih ispitivanja i predstavlja naročitu pogodnost kada se istraživanja sprovode na populaciji kao što je adolescentska.

Prostor životnih događaja opisan je varijablama koje su dobijene primenom Skale rizika, a to su ukupan broj događaja, vreme javljanja događaja i vrsta događaja. Skala je nastala modifikacijom instrumenta Risk Scale, koji je prvi put primenjen u bostonskoj studiji kod ispitivanja stresnih iskustava tokom života američkih adolescenata (Grossman et al., 1990). Ovaj instrument je upotrebljavan i u ispitivanjima kod nas, takođe na adolescentima (Mihić, Zotović i Petrović, 2007; Zotović, 2005 i dr.). Pitanja se odnose na životne događaje koji najčešće provociraju probleme u uobičajenom funkcionisanju dece i adolescenata. Originalna skala bostonskih autora se sastoji od 20 pitanja sa alternativnim odgovorima. Zadatak ispitanika je da na svako pitanje odgovori sa "da" ili "ne", u zavisnosti od toga da li je u toku života imao iskustvo koje se navodi u pitanju. Pozitivan odgovor na svako pitanje nosi 1 bod, tako da viši rezultati ukazuju na doživljen veći broj stresnih događaja. Za potrebe ovog istraživanja u skalu je uvrštena i kolona u koju se označava vremenski period u kome se stresor javio. Kada se uzme u obzir vrsta događaja, oni se u ovom ispitivanju adolescentske populacije, mogu grupisati u sledeće kategorije: faktori rizika vezani za porodično okruženje, zdravstveni problemi, gubici, ljubavni problemi, konflikti i školski problemi.

Anksioznost je registrovana upitnikom DASS-21 (The Depression Anxiety Stress Scales- Skale depresivnosti, anksioznosti i distresa, Lovibond & Lovibond, 1995), odnosno operacionalizovana visinom skora na skali anksioznosti ovog upitnika. DASS je instrument sačinjen od tri samoopisne skale- anksi-

oznosti, depresivnosti/disforičnosti, i distresa. Skala anksioznosti ispituje pobađenost autonomnog sistema, skeletno-muskulatorne promene, tj. mišićnu tenziju, situacionu anksioznost i subjektivni doživljaj anksioznosti. Ispitanici na četvorostepenom kontinuumu označavaju učestalost iskustva opisanog u svakom ajtemu u toku protekle nedelje. Kraća verzija upitnika, DASS-21, sa 21 ajtemom, upotrebljena i u ovom istraživanju, pogodna je za primenu u istraživačke svrhe. Istraživači sa sidnejskog univerziteta pokazali su da je DASS-21 instrument izbora kod ispitivanja na adolescentskoj populaciji, a njegova pojednostavljena verzija primenjuje se prilično uspešno čak i na dečjem uzrastu (Szabó & Lovibond, 2006).

Metodi obrade podataka

Sa ciljem testiranja glavnih hipoteza, upotrebljen je metod multiple regresione analize. Zavisnu varijablu, odnosno kriterijumsku, u ovom istraživanju predstavlja mera javljanja negativnih afektivnih odgovora, tj. stepen prisustva simptoma anksioznosti u toku proteklih nedelju dana kod ispitivanih adolescenata. Nezavisne, tj. prediktorske varijable predstavljaju dve grupe prediktora, i to su: varijable koje se odnose na osobine ličnosti adolescenata i varijable životnih događaja koji su se odigrali u životnoj istoriji ispitivanih subjekata. Relevantne varijable, čiji bi eventualni uticaj mogao da se odrazi na relacije između zavisnih i nezavisnih, odnosno kriterijumskih i prediktorskih varijabli u istraživanju, i koji je kao takav kontrolisan, jesu: pol, uzrast- proveravani uz pomoć t-testova za nezavisne uzorke, zatim školski uspeh na kraju polugodišta, obrazovni profil roditelja i materijalni status porodice- ispitivani pomoću Pirsonove korelacije.

Rezultati

Provera relevantnih varijabli

Od proveravanih relevantnih varijabli jedino se školski uspeh pokazao povezanim sa zavisnom varijablom. Za ispitivanje potencijalnog uticaja kontrolne varijable školski uspeh na stepen izraženosti zavisne varijable- simptoma anksioznosti, korišten je metod Pirsonove korelacije.

Tabela 1. Pirsonov koeficijent korelacije

Anksioznost	r	p
Školski uspeh	-.181	.028

Može se videti da varijabla školski uspeh ima značajan r-koeficijent, niskog intenziteta i negativnog predznaka, što znači da anksioznost opada što je školski uspeh ispitanika bolji, odnosno da kod ispitanika sa nižim školskim uspehom možemo očekivati nešto izraženije prisustvo simptoma anksioznosti, nego kod ispitanika koji postižu bolji uspeh.

Prediktori anksioznih reakcija

Kao što je prethodno rečeno, relacija osobina ličnosti i stresnih događaja sa pojavom simptoma anksioznosti ispitivana je uz pomoć multiple regresione analize, pri čemu je kriterijumsku varijablu predstavljao sumacioni skor na subskali anksioznosti upitnika DASS, dok su prediktorski skup činili sumacioni skorovi na osnovnim dimenzijama ličnosti inventara BFI i varijable koje su dobijene Skalom rizika, a predstavljaju dimenzije životnih događaja: ukupan broj događaja, vreme javljanja događaja i vrstu događaja. Ovi su skorovi prethodno centrirani, kako bi varijable mogle ući u zajedničku regresiju, čime se pod kontrolu stavlja eventualni problem multikolinearnosti varijabli (Belsley, Kuh & Walsch, 2004; Berry, 1993; Fox, 1991; Freund & Littell, 2000). Od kontrolnih varijabli istraživanja, jedino je varijabla školski uspeh pokazala statistički značajnu povezanost sa kriterijumom anksioznosti, tako da je i ona uvrštena u skup prediktora, kako bi se na taj način kontrolisao njen potencijalni uticaj na zavisnu varijablu.

U tabelama 2 i 3 prikazani su rezultati zajedničke multiple regresione analize, pri čemu su navedene sve varijable ličnosti i životnih događaja, koje su dale *značajan doprinos predikciji* simptoma anksioznosti.

Tabela 2. Koeficijent multiple korelacije i procena značajnosti regresionog modela

R	R ²	Korigovani R ²	Std. greška	F	P
.826	.657	.641	2.71621	133.625	.000

Na osnovu ovih rezultata može se zaključiti da postoji visok nivo povezanosti kriterijuma i prediktorskog skupa varijabli, odnosno ličnih karakteristika i stresogenih iskustava sa nivoom simptoma anksioznosti kod ispitivanih adolescenata.

Tabela 3. *Parcijalni doprinosi prediktora*

Prediktorska varijabla	Beta	t	p
Školski uspeh	-.096	-2.412	.011
Prijatnost	.247	3.322	.000
Ukupan broj stresnih događaja	.892	9.673	.000
Hronični stresori	.258	3.886	.001
Porodični problemi	.375	4.519	.010
Školski problemi	.191	3.409	.001

Kroz zajedničku analizu doprinosa svih značajnih varijabli ličnosti, životnih događaja i kontrolnih varijabli istraživanja, sprovedenu sa ciljem njihovog upoređivanja i utvrđivanja najboljih prediktora anksioznosti, dobijeno je da ubedljivo najznačajniji doprinos predikciji kriterijuma anksioznosti daje ukupan broj stresnih događaja. Ovaj prediktor ima veoma visok beta-koeficijent, pozitivnog predznaka. Zatim slede prediktori porodični problemi, hronični stresori i školski problemi, koji imaju značajne beta-koeficijente, takođe pozitivnog predznaka, ali nižeg intenziteta. Od dimenzija ličnosti Prijatnost daje značajan doprinos predikciji anksioznosti, ali mnogo niži od varijabli životnih događaja. Prediktor, tj. kontrolna varijabla školski uspeh ima beta-koeficijent negativnog predznaka i veoma niskog intenziteta.

Diskusija

Putem proveravanja relevantnih varijabli, uočeno je da je školski uspeh ispitanika negativno povezan sa nivoom simptoma anksioznosti i ovaj nalaz u potpunosti odgovara slici adolescencije u kojoj učenje predstavlja izuzetno bitnu delatnost.

Od ispitivanih osobina ličnosti, samo dimenzija Prijatnosti značajno doprinosi predikciji simptoma anksioznosti kod adolescenata, mada je taj doprinos nižeg intenziteta. Tako kod osoba sa visokim skorovima na dimenziji Prijatnosti, možemo predviđati i očekivati i nešto učestaliju pojavu simptoma anksioznosti na ovom uzrastu.

To je donekle neočekivan nalaz, s obzirom da istraživanja generalno pokazuju da su Prijatnost, Savesnost i Otvorenost znatno manje povezane s emocionalnim stanjima nego Ekstraverzija i Neuroticizam (McCrae & Costa, 1991). Tamo gde su i dobijene relacije, Prijatnost je najčešće bila pozitivno povezana sa pozitivnim afektivnim odgovorima, a negativno sa negativnim emocional-

nim reakcijama (Aliik & Realo, 1997; McCrae & Costa, 1991; Watson & Clark, 1992).

Osobe koje postižu visoke skorove na dimenziji Prijatnosti su osećajne, poverljive osobe, blage naravi, uslužne i uvek spremne da pruže podršku, za razliku od bezosećajnih i egocentričnih ličnosti na drugom polu ove dimenzije. Osobe sa visokom Prijatnošću izgleda imaju problem sa emocionalnom regulacijom, pogotovo kada je reč o agresivnosti. One ne ispoljavaju i ne distribuiraju agresivnost, što ih svakako u izvesnoj meri košta psihičke stabilnosti i ravnoteže.

Poznato je da u adolescenciji postaju izuzetno bitne bliske socijalne veze i grupna prihvaćenost. Naročito dolazi do izražaja konformiranje normama vršnjačke grupe, pa su ovakve osobe, čini se, u tom periodu naročito podložne napetosti, brizi oko svojih sposobnosti i sopstvenih mogućnosti u ostvarivanju adekvatnih interpersonalnih relacija.

Interesantan je podatak da se Neuroticizam nije pokazao povezanim sa simptomima anksioznosti. Razlog tome može biti što ispitanici pripadaju nekliničkoj populaciji, kod koje se i ne očekuje premorbidna ličnost koja karakteriše osobe sa tendencijom ka razvoju pravih psihopatoloških poremećaja u afektivnoj sferi. Takođe, reč je o vrlo mladim osobama, kod kojih se crte još uvek nisu u potpunosti stabilizovale, pa tako nešto viši stepen izraženosti osobine Neuroticizma na ovom uzrastu može biti i prolaznog karaktera, a ne trajna odlika ličnosti, koja predisponira osobu za učestalije doživljavanje negativnog afekta.

Kada je reč o odnosu stresnih iskustava i simptoma anksioznosti, dobijeno je da sve tri ispitivane dimenzije stresnih iskustava- broj, vremenski period javljanja i vrsta događaja, stoje u vezi sa pojavom simptoma anksioznosti na adolescentnom uzrastu. Ovakav rezultat je očekivan i u potpunosti odgovara dosadašnjim teorijskim saznanjima i većini istraživačkih nalaza koji upućuju na postojanje relacije između određenih dimenzija stresnog iskustva i anksioznosti (Conger et al., 2003; Karevold, 2008; Starr & Joanne, 2008; Vasey & Ollendick, 2000).

Broj životnih događaja pokazao se kao najbolji prediktor javljanja simptoma anksioznosti na adolescentnom uzrastu kod nekliničke kategorije ispitanika, tako da kod onih adolescenata koji su iskusili veći broj negativnih iskustava sa priličnom sigurnošću možemo očekivati pojavu anksioznih odgovora u ovom periodu. S obzirom da se anksiozne reakcije kod mladih, koji pripadaju nekliničkoj kategoriji ispitanika, javljaju prvenstveno kao odgovor i odraz situacionih činilaca i spoljašnjih događaja, o čemu je već bilo reči (Đorđević, 1981; Pynoos, 1993; Wenar, 2003), ovakav rezultat je sasvim očekivan. Inače, mnoga istraživanja sprovedena na deci i adolescentima potvrđuju da je za razvoj emocionalnih problema važniji broj stresogenih i rizičnih iskustava, nego njihov

kvalitet, vrsta ili tip (Rutter, 1981; Sameroff, 2000). Dobijeni nalaz ukazuje na moguće kumulativno dejstvo događaja, pri čemu prisustvo većeg broja stresora koji po svojoj prirodi ne moraju biti veoma drastični i katastrofalni, postepeno iscrpljuje mladu osobu, dovodeći do sve izraženije napetosti, tenzije, zabrinutosti, pa i fizioloških reakcija i telesnih simptoma. Mladi u tako stresogenom okruženju verovatno postepeno formiraju sliku sveta kao nesigurnog mesta za život generalno, koja ih dodatno plaši i ukoliko se na vreme ne pristupi rešavanju njihovih teškoća, ovakva ih slika može pratiti kroz ceo život i biti značajan generator budućih problema.

Kada se radi o vremenskom kontekstu javljanja događaja, kao značajni prediktori javljanja simptoma anksioznosti kod ispitivanih adolescenata, u regresiji su se izdvojili jedino događaji iz kategorije hroničnih stresora. Samo kod prisustva svakodnevnih, hroničnih nepoželjnih događaja u životu adolescenata, možemo sa značajnom verovatnoćom predviđati pojavu anksioznih odgovora, što je dobijeno i u ranijim studijama (McCullough, Huebner & Laughlin, 2000). I ovde se može govoriti o zbirnom dejstvu ponavljajućih stresora iz određene sfere, koji konstantno iscrpljuju adolescente u ovoj i inače osetljivoj razvojnoj fazi, dovodeći do anksioznih reakcija, odnosno pojave briga, strahovanja za sve i svašta, tenzije koja se neretko manifestuje i na somatskom planu. S obzirom na hronični karakter stresora koji dovode do ovakvih reakcija, postoji realna mogućnost da i ovi simptomi postepeno postanu hronične prirode i tako prerastu u ozbiljnije emocionalne teškoće, koje na vreme treba da budu prepoznate od strane okruženja, kako bi se mladim osobama na vreme pomoglo da ih što bezbolnije prevaziđu. Ponavljajuća negativna iskustva najverovatnije utiču i na očekivanja adolescenata, tako da se oni i u budućnosti nadaju sličnim dešavanjima i sa nelagodom i strahom ih iščekuju, strepeći od mogućih posledica.

U poslednje vreme sve češće se koristi pojam "kindling efekta" za objašnjavanje depresivnih, ali i anksioznih stanja. Tako se pojava snažnih afektivnih reakcija može sasvim sigurno očekivati, ukoliko im prethode sitniji stresori, koji se učestalo ponavljaju, jer ovo ponavljanje događaja formira određene tragove u nervnom sistemu, osoba postaje senzitivnija, pa je sada potrebna sve slabija stimulacija za izazivanje odgovora (Daley et al., 2000, Ehnvall & Argen, 2002, Kendler et al., 2000, 2001, 2001a, Lewinsohn et al., 1999, Ormel et al., 2001, prema Hammen, 2005).

Od ispitivanih vrsta stresora, jedino su se porodični i školski problemi pokazali kao značajni prediktori pojave anksioznih reakcija na adolescentskom uzrastu. Isključivo kod prisustva ove dve vrste stresora u životu adolescenata, sa sigurnošću možemo predviđati javljanje anksioznih odgovora. Ovakav nalaz potpuno je u skladu sa teorijskim razmatranjima perioda adolescencije, u kome

porodica i škola predstavljaju veoma značajne odrednice u životu adolescenata (Kapor-Stanulović, 1988; Wenar, 2003; Žlebnić, 1972). Odgovara i rezultatima dosadašnjih istraživanja, koja su utvrdila da postojanje problema u ove dve tako značajne sfere za mladu osobu, veoma često dovodi do anksioznih odgovora, tj. do brige, strepnje, straha, napetosti, što se sve odražava i na nivo telesnog funkcionisanja adolescenata (Conger et al., 2003; Đorđević, 1981).

Isto kao što adekvatno porodično okruženje za adolescente predstavlja bitan izvor sigurnosti, emocionalne stabilnosti i opšteg mentalnog zdravlja, tako i problematičan porodični kontekst može biti uzrok ozbiljnih afektivnih teškoća u adolescenciji, pri čemu se upravo simptomi anksioznosti veoma često javljaju kao posledica poremećenih porodičnih odnosa i vrednosti (Conger et al., 2003; Crawford, Cohen, Midlarsky & Brook, 2001). Takođe, problemi sa učenjem skoro po pravilu dovode do pojave anksioznosti u adolescenciji. Mladi postaju zabrinuti, uplašeni, preispituju svoje sposobnosti, strahuju od odlaska u školu, brinu oko toga kako će se suočiti sa prekorima roditelja i nastavnika. Sve to pojačava emocionalnu uznemirenost, još više im otežavajući proces učenja, što je apsolutno potvrđeno nalazima istraživanja (Đorđević, 1981; Hoberman & Garfinkel, 1988, prema Davison & Neale, 1999).

Činjenica da su se životni događaji i stresna iskustva pokazali daleko značajnijim prediktorima anksioznosti kod ispitivane populacije adolescenata od osobina ličnosti, odgovara dosadašnjim teorijskim postavkama i rezultatima studija, koji upućuju na to da je kod nekliničke populacije mladih pojava ovakvih negativnih efekata u prvom redu reaktivne prirode, usko vezana za dešavanja u njihovom neposrednom okruženju (Conger, Elder, Kim & Lorenz, 2003; Harkness, Lumley & Truss, 2008; Starr & Joanne, 2008; Vasey & Ollendick, 2000). Reakcije ove vrste kod mladih najčešće su trenutne i prolaze sa prestankom dejstva stresora. Kada je reč o osobinama ličnosti, već je bilo govora o tome da se one na ovom uzrastu još nisu sasvim iskristalisale, a takođe kod nekliničke populacije ni ne očekuju se uobičajene promene u sferi ličnosti, koje predisponiraju osobe za razvoj pravih psihopatoloških poremećaja u afektivnoj sferi.

Zaključak

U ovom ispitivanju afektivnih reakcija kod adolescentske populacije dobijen je nalaz koji potvrđuje polazne istraživačke pretpostavke. Kako se pokazalo, pojava anksioznosti kod nekliničke populacije adolescenata u najvećoj meri je povezana sa određenim nepovoljnim događajima i stresorima u njihovom neposrednom okruženju. Ubedljivo najznačajniji i prilično visok doprinos pre-

dikciji simptoma anksioznosti daje ukupan broj stresnih događaja. Ipak, mada od nesumnjivog značaja, događaji iz okoline nisu neophodni činioci za pojavu anksioznosti na ovom uzrastu, a u najvećem broju slučajeva ni sasvim dovoljni, jer složeni splet unutrašnjih i spoljašnjih faktora dovodi do razvoja i prevazilaženja ove vrste simptomatologije.

Literatura

Aliik, J., & Realo, A. (1997). Emotional experience and its relation to the five-factor model in Estonian. *Journal of Personality*, 65, 625-647.

Belsley, D.A., Kuh, E. & Walsch, R.E. (2004). *Regression diagnostics: Identification influential data and sources of collinearity*. New York: Wiley-Interscience.

Berry, W.D. (1993). *Understanding regression assumptions*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Brooks-Gunn, J. (1991). How stressful is the transition to adolescence in girls? U M.E. Colten, & S. Gore (Eds.), *Adolescent stress: Causes and consequences* (pp. 131-149). Hawthorne, NY: Aldine de Gruyter.

Conger, R.D., Elder, G.H.J., Kim, K.J., & Lorenz, F.O. (2003). Reciprocal influences between stressful life events and adolescent internalizing and externalizing problems. *Child Development*, 74, 127-143.

Costa, P.T., & McCrae, R.R. (1980). Influence of extraversion and neuroticism on subjective well-being: Happy and unhappy people. *Journal of Personality and Social Psychology*, 152, 668-678.

Crawford, T.N., Cohen, P., Midlarsky, E., & Brook, J.S. (2001). Internalizing symptoms in adolescents: Gender differences in vulnerability to parental distress and discord. *Journal of Research on Adolescence*, 11, 95-118.

Cuffe, S.P., McKeown, R.E., Addy, C.L., & Garrison, C.Z. (2005). Family and psychosocial risk factors in a longitudinal epidemiological study of adolescents. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 44, 121.

David, J.P., Green, P.J., Martin, R., & Suls, J. (1997). Differential roles of neuroticism, extraversion, and event desirability formood in daily life: An integrative model of top-down and bottom-up influences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 149-159.

Davison, G.C., & Neale, J.M. (1999). *Psihologija abnormalnog doživljavanja i ponašanja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

- Dorđević, D. (1981). *Razvojna psihologija*. Gornji Milanovac: Dečje novine.
- Đuketić, B. (2001). *Veza između životnih događaja, načina atribuiranja i depresivnosti*. Magistarski rad, Filozofski fakultet, Novi Sad.
- Fox, J. (1991). *Regression diagnostics*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Freund, R.J. & Littell, R.C. (2000). *SAS system for regression (3rd Edition)*. Cary, NC: SAS Institute.
- Garber, J., Robinson, N.S., & Valentiner, D. (1997). The relation between parenting and adolescent depression: Self-worth as a mediator. *Journal of Adolescent Research, 12*, 12-33.
- Garrity, R.D., & Demick, J. (2001). Relations among personality traits, mood states, and driving behaviors. *Journal of Adult Development, 8*, 109-118.
- Goldberg, L.R. (1990). An alternative "description of personality": The Big Five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology, 59*, 1216-1229.
- Grossman, F.K., Anderson, L., Sakurai, M., Finnin, L., Fox, M., & Beinashowitz, J. (1990). *Risk and resilience in young adolescents. Resilient Adolescent Project*. Boston: Boston University & Quincy Public School.
- Hammen, C. (2005). Stress and depression. *Annual Review of Clinical Psychology, 1*, 293-319.
- Harkness, K.L., Lumley, M.N., & Truss, E. (2008). Stress generation in adolescent depression: The moderating role of child abuse and neglect. *Journal of Abnormal Child Psychology, 36*, 421-432.
- Harris, J.A., & Lucia, A. (2003). The relationship between self-report mood and personality. *Personality and Individual Differences, 35*, 1903-1909.
- Headey, B., & Wearing, A. (1989). Personality, life events, and subjective well-being: Toward a dynamic equilibrium model. *Journal of Personality and Social Psychology, 57*, 731-739.
- John, O.P., Donahue, E. M., & Kentle, R. L. (1991). *The Big Five Inventory- Versions 44 and 54*. Berkley, CA: University of California, Berkley, Institute of Personality and Social Research.
- Joiner, T.E., & Schmidt, N.B. (1995). Dimensions of perfectionism, life stress, and depressed and anxious symptoms: prospective support for diathesis-stress but not specific vulnerability among male undergraduates. *Journal of Social and Clinical Psychology, 14*, 165-183.
- Kapor-Stanulović, P. (1988). *Na putu ka odraslosti- psihički razvoj i psihosoci-*

jalni aspekti zdravlja mladih. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Karevold, E. (2008). *Family stress and child's temper extremes contribute to anxiety and depression in children and young people*. *Science Daily*. June 23, 2008. Folkehelseinstituttet, NIPH- Norwegian Institute of Public Health, Oslo. Published 20.06.2008, updated 08.07.2008., retrieved from <http://www.fhi.no/artikler?id=69851>.

Lacković-Grgin, K. (2004). *Stres u djece i adolescenata*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Larsen, R.J., & Ketelaar, T. (1991). Personality and susceptibility to positive and negative emotional states. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 132-140.

Larson, R.W., Clore, G.L., & Wood, G.A. (1999). The emotions of romantic feiring relationships: Do they wreak havoc on adolescents? U W. Furman, B.B. Brown, & C. (Eds.), *Contemporary perspectives on adolescent relationships* (pp. 19–49). New York: Cambridge University Press.

Lazarus, R., & Folkman, S. (1984). *Stress, appriaisal, and coping*. New York: Springer.

Lovibond, S.H., & Lovibond, P.F. (1995). *Manual for the Depression Anxiety Stress Scales* (2nd Ed.). Sydney: Psychology Foundation.

Lucas, R.E., & Baird, B.M. (2004). Extraversion and emotional reactivity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86, 473-485.

Lucas, R.E., & Fujita, F. (2000). Factors influencing the relation between extraversion and pleasant affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 1039-1056.

McCrae, R.R., & Costa, P.T. (1991). Adding liebe und arbeit: The full five-factor model and well-being. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17, 227-232.

McCullough, G., Huebner, E.S., & Laughlin, J.E. (2000). Life events, self-concept, and adolescents' positive subjective well-being. *Psychology in the Schools*, 37, 281 – 290.

Meyer, G.J., & Shack, J.R. (1989). Structural convergence of mood and personality: Evidence for old and new directions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 491-706.

Mihić, I., Zotović, M. i Petrović, J. (2007). Stresna iskustva u odrastanju i afektivna vezanost adolescenata. *Psihologija*, 40, 527-542.

Nedić, A. (1998). *Životni događaji važni za nastanak i tok depresivnih poremećaja*. Doktorska disertacija, Medicinski Fakultet, Novi Sad.

Petroska-Beška, V., Biro, M., Kostarova-Unkovska, L., Keramicićeva, R., Joksimovic, S., Nikoloska, M., Rosandic, R., Simovska, V., Takašmanova-Sokolovska, T. (1995). *Risk and resilience in refugee children and their adaptation to the new environment*. Praha: Open Society Institute.

Pynoos, R.S. (1993). Traumatic stress and developmental psychopathology in children and adolescents. U J.M. Oldham, M.B. Riba, A. Tasman (Eds.), *American Psychiatric Press Review of Psychiatry, 12*, 205-238. Washington DC: American Psychiatric Press.

Rutter, M. (1981). Stress, coping, and development: Some issues and questions. *Journal of Child Psychology, Psychiatry and Allied Disciplines, 22*, 323-356.

Sameroff, A.J. (2000). Developmental systems and psychopathology. *Development and Psychopathology, 12*, 297-312.

Simovska, V. (1995). Povezanost nepovoljnih životnih okolnosti sa adaptacijom na školu i školskim uspehom adolescenata. Magistarski rad, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd.

Smederevac, S. (2000). *Istraživanje faktorske strukture ličnosti na osnovu leksičkih opisa ličnosti u srpskom jeziku*. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.

Smith, T.W., & Allred, K.D. (1989). Major life events in anxiety and depression. U P.C. Kendall, & D. Watson (Eds.), *Anxiety and depression: Distinctive and overlapping features (pp. 205-223)*. San Diego, CA: Academic Press.

Sowa, C. (1992). Understanding client's perceptions of stress. *Journal of Consulting & Development, 71*, 179-183.

Starr, L., & Joanne, D. (2008). Differentiating interpersonal correlates of depressive symptoms and social anxiety in adolescence: Implications for models of comorbidity. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 37*, 337-349.

Steinhausen, H.C., Haslimeier, C., & Metzke, C.W. (2007). Psychosocial factors in adolescent and young adult self-reported depressive symptoms: Causal or correlational associations? *Journal of Youth and Adolescence, 36*, 89-100.

Szabó, M., & Lovibond, P.F. (2006). Anxiety, depression and tension/stress in children. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 28*, 195-205.

Todorović, J. (2006). Vaspitanje i osobine ličnosti. U S. Vidanović, J. Todorović, J. i V. Hedrih (Ur.), *Porodica i posao- izazovi i mogućnosti (pp. 53-80)*. Niš: GIP

Krug.

Utsey, S.O., Giesbrecht, N., Hook, J., & Stanard, P.M. (2008). Cultural, sociofamilial, and psychological resources that inhibit psychological distress in African Americans exposed to stressful life events and race-related stress. *Journal of Counseling Psychology*, 55, 49-62.

Vasey, M. W., & Ollendick, T. H. (2000). Anxiety. U A.J. Sameroff, M. Lewis, & S.M. Miller (Eds.), *Handbook of Developmental Psychopathology (2nd Ed., pp. 511-529)*. New York: Plenum Press.

Watson, D., & Clark, L.A. (1992). On traits and temperament: General and specific factors of emotional experience and their relation to five-factor model. *Journal of*

Personality, 60, 441-476.

Way, N. (1996). Between experiences of betrayal and desire: Close friendships among urban adolescents. U B.J.R. Leadbeater & N. Way (Eds.), *Urban girls: Resisting stereotypes, creating identities (pp. 173-192)*. New York: New York University Press.

Wenar, C. (2003). *Razvojna psihopatologija i psihijatrija: od dojenačke dobi do adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Yancy, M.G. (2005). *Exploring cognitive-interpersonal pathways to adolescent psychological disturbance*. Dissertation, The Faculty of the Graduate School of The University of Texas at Austin.

Zotović, M. (1999). *Ratni stres. Postoje li otporna deca?* Beograd: Zadužbina Andrejević.

Zotović, M. (2005). PTSP i depresivnost posle NATO bombardovanja: Činioci individualnih razlika u reagovanju na stres. *Psihologija*, 38, 93-109.

Žlebnić, L. (1972). *Psihologija deteta i mladih, III deo: Adolescencija- mladost*. Beograd: Delta Press.

Mia Marić

Personality Traits, Life Events And Anxiety In Adolescents

The main objective of this research was to determine the contribution of dimensions of personality and life events in predicting symptoms of anxiety in adolescents. The research was conducted on a sample of 300 adolescents who belong non-clinical population. In the analysis were included indicators of five major personality dimensions- Neuroticism, Extraversion, Openness, Agreeableness and Conscientiousness, the number, type and occurrence period of stressful life events and experiences, and the severity of symptoms of anxiety in adolescents during the previous week. As a conceptual framework served lexical model of personality "Big Five", the theories of life events, as well as theoretical considerations of negative emotional reactions in adolescence.

Life events have proved to be the best predictors of anxiety symptoms in non-clinical population of adolescents. The most significant contribution to the occurrence of the examined emotional reactions provided the total number of stressful events ($b=.892$; $p=.000$). In addition, chronic stressors have been shown to be unfavorable for affective functioning of the youth ($b=.258$; $p=.001$). Besides stressors related to the family context ($b=.375$; $p=.010$), to the predicting of anxiety symptoms significantly contributed school problems ($b=.191$; $p=.001$). Of the personality traits, only dimension Agreeableness was related with anxiety ($b=.247$; $p=.000$). It has been shown that higher scores on this dimension contribute to more frequent occurrence of symptoms of anxiety.

Key words: adolescence, personality traits, life events, anxiety.